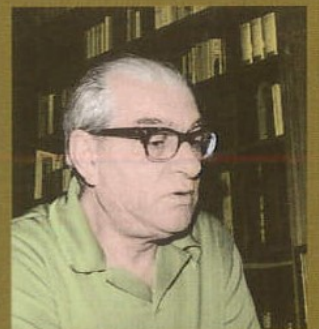
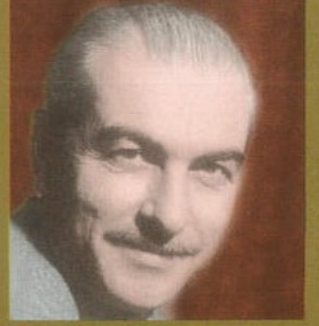

BİYOGRAFYA

Kemal Tahir 4

VEDER ÖZSOY • NACİ ÇELİK • EREM SARIKOCA • CENGİZ KAZANOĞLU • SEÇKİN SEVİM
CUMİEŁOWSKA • SEZAL ÇOŞKUN • BÜLENT KALKAN • GÖKTEN AVCI • VALERIE GAY

KEMAL TAHİR VE TÜRK SOLU

Seçkin Sevim

Kemal Tahir, 20. yüzyıl Türk aydınları arasında en tartışmalı isimlerden biridir. Özellikle, hayatının ikinci döneminde Osmanlı devleti ve Marksizm konusunda ortaya attığı görüşler nedeniyle, hakkında birbirine taban tabana zıt yorumlar yapılmış olan Kemal Tahir, kimilerine göre “ileriye yönelen gelişmelere çelme at[an]”¹ bir gerici, “sol gösterip sağ vur[an]”² bir dönek, kimilerine göre ise “kendi kuşağının çok değişik türden bir toplum savaşçısı”³ ve “dünyaya düşüncesinin de uç noktalarından birisidir.”⁴ Doğal olarak, yazarın ismi etrafındaki bu spekülasyon yoğunluğu, önyargılardan kurtulmuş nesnel bir değerlendirme yapmayı epey zorlaştırmaktadır. Kemal Tahir, aynı zamanda, sadece edebiyatla sınırlı kalmayıp tarihten sosyolojiye, ekonomiden siyaset bilimine, felsefeden antropolojiye kadar sosyal bilimlerin birçok sahasında da etkinlik göstermiş bir yazardır. Bu yorulmak bilmez etkinliğin ürünü olan 35 ciltlik külliyat, Kemal Tahir değerlendirmelerini iyice zorlaştırmaktadır.

Bütün bu zorluklara rağmen, Kemal Tahir-Türk solu ilişkisine odaklanan bir yazı, hem yazarın Türk solu içindeki istisnaî konumunun belirlenmesine imkân tanıyacak hem de Türk solunun Kemal Tahir konusundaki tutumunun belli başlı nüanslarıyla sergilenmesine zemin hazırlayacaktır. Sonuçta ortaya çıkacak tablo, 12 Eylül 1980 askerî müdahalesinin yarattığı travmayı bir türlü atlatamadığı için aktif bir

¹ N. Çelik; ‘Kurt Kanunu Üzerine Fahir Onger’le Konuşma’, *Yeni Dergi*, No. 67, Nisan 1970, s. 309

² Engin Tonguç; *Devrim Açısından Köy Enstitüleri ve Tonguç*, Ant Yayınları, İstanbul, 1970, s. 558

³ Ali Gevgilili; ‘Kemal Tahir’de Türkiye’, *Milliyet*, 25 Nisan 1973, s. 7

⁴ Metin Erksan; IT2; ‘Ölümünün 3. Yılında Neler Dediler?’, *Politika*, 20 Nisan 1976, s. 6

politik mücadele yürütmekte zorlanan, Doğu Bloku'nun çözümlerinden sonra ortaya çıkan yeni koşullara göre kendini dönüştüremeyen ve ülke sorunlarına esaslı çözüm önerileri getiremediği için Türk halkı nezdinde ciddi bir alternatif olamayan Türk solunu, "yerliliği" esas alan bir perspektiften değerlendirme fırsatı verecektir.

1930'lu Yıllar: Genç Bir Marksistin Çıracılık Yılları

Kemal Tahir'in ilk eşi Fatma İrfan'a yazdığı mektuplardan oluşan *Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar* (1979) ve otobiyografik niteliği ağır basan *Hür Şehrin İnsanları* (1976) romanı, yazarın 1930'lu yıllardaki yaşamına dair ayrıntılı bilgiler içeren iki önemli kaynaktır. Kemal Tahir, 1930'ların ilk yarısında kaleme aldığı mektuplarda, ülke sorunlarına duyarlı genç bir gazeteci ve yeni kurulan Cumhuriyet'in ideallerine bağlı samimî bir Kemalist olarak karşımıza çıkar. Yazar, Fatma İrfan'a yazdığı 16 Ocak 1934 tarihli mektupta, "[b]üyük [a]dam"⁵ olarak nitelendirdiği Mustafa Kemal Atatürk'ün fotoğrafını cebinde taşıdığından ve kolay yenilmek istemeyenlerin "bu yaratıcıya sık sık bakma[ları]"⁶ gereğinden bahseder.

Kemal Tahir, bu yıllarda sosyalizmden haberdar olmakla birlikte, henüz materyalist dünya görüşünü benimsememiştir. Nitekim yazar, aynı mektupta, tanrıya olan inancını şu sözlerle açığa vurmuştur:

Camiye, yaa, hem de zorlu bir camiye gittim. Allahuma açtım ağzımı yumdum gözüümü. Seni Edirne gibi gurbet diyarlarına gönderdiği için ayrı, beni İstanbul memleketinde bıraktığı için ayrı çattım. Sonra başladım yalvarmağa, suçlarımızı hep affetsin diye. [...] Allah, İrfan, camilerde bütün azameti ve haşmeti ile hâlâ yaşıyormuş. Ben

⁵ Kemal Tahir; *Kemal Tahir'den Fatma İrfan'a Mektuplar*, Sander Yayınları, İstanbul, 1979, s.27

⁶ ibid, s. 27

*onu içimde kaybettim sanıyordum. Halbuki, o kadar çabuk buldum ki...*⁷

Ne var ki, pamuk ipliğiyle bağlı olduğu bu tanrı inancı da, daha sonra beklentilerini boşa çıkaran Kemalizm gibi, Kemal Tahir'i tatmin etmekten uzaktır. Yazar, bir iç hesaplaşma ve arayış süreci içindedir. Kemal Tahir'in, bu sancılı süreçte en çok çatıştığı kişi, yakın arkadaşı Ertuğrul Şevket'tir.⁸ Ciddî bir bocalama devresinden geçen Kemal Tahir ile bilinçli bir sosyalist olduğu anlaşılan Ertuğrul Şevket arasındaki ideolojik tartışmalar, *Hür Şehrin İnsanları* romanında önemli bir yer tutar. Kemal Tahir, bu tartışmalarda her ne kadar arkadaşının söylediklerine ısrarla karşı çıkıyor olsa da, içine bazı şüphe tohumlarının ekilmesine engel olamaz. Nitekim, bu şüphe tohumları, 1930'lu yılların ortalarında filizlenmeye başlar. O yıllarda, sol eğilimli *Tan* gazetesinde yazı işleri müdürü olarak çalışan Kemal Tahir, dönemin önde gelen sosyalist aydınlarından Kerim Sadi'nin evine sık sık gidip gelmeye başlamıştır. Yazar, burada sol entelektüel çevreyle tanışıp kaynaşır. Bu yıllar aynı zamanda, Kemal Tahir-Nâzım Hikmet dostluğunun da başladığı yıllardır. Daha 1930'larda büyük bir şair olarak ünlenen Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'in sol düşünceyle tanışmasında etkin bir rol oynar. Yazar, Fatma İrfan'a yazdığı 9 Mart 1935 tarihli mektupta sol düşünceyle tanışmanın kendisinde yarattığı ruh hâlini şu sözlerle dile getirmiştir:

Yarımyırtık bilgili kafama bir çok kocaman meseleler yığıldılar. Kant, Dekart, Niçe, Engels, hatta Marks bomboş kafamda koşmaca oynuyorlar. Demokrasi, Liberalizm, Komünizm, Bolşevizm, Faşizm, Hitlerizm, Emperyalizm fır dönüyor etrafımda. Gözleri yeni açılan anadan doğma bir kör gibiyim. [...] Sınıf kavgalarının korkunç meydan muharebesine seyirci kalmak, muayyen bir cephenin ünifor-

⁷ ibid, s. 23

⁸ Gazeteci-yazar Ertuğrul Şevket, Kemal Tahir'in 1933 yılında bir grup arkadaşıyla birlikte çıkardığı *Geçit* isimli amatör edebiyat dergisinin çekirdek kadrosu içinde yer almıştır: ibid, s. 18

Kemal Tahir (solda) kardeşi Nuri Tahir ile Çorum Cezaevi'nde (1947)

*masını giymemek hakkına bile malik değilmişim. (Oportünist denilen şaşkınlığın arasında durduğum yeter!) diye haykıran inandırıcı bir ses duyuyorum.*⁹

Çok geçmeden bu “inandırıcı ses”e kulak veren Kemal Tahir, “[k]ainatta maddeden ve hareketten başka mutlak

⁹ ibid, s. 122

hiçbir şeye inan[mayan]”¹⁰ ve “pîr”¹¹ kabul ettiği “Marks Usta”yı¹² rüyasında görüp “bir tutam ilim tohumunu”¹³ almış genç ve heyecanlı bir sosyalist olup çıkar.

Kemal Tahir, tek parti yönetiminin bütün şiddetiyle sürdüğü ve İstiklâl Mahkemeleri’nin yarattığı korkunun henüz hafızalardan silinmediği 1930’lar Türkiye’sinde, Marksizm gibi güçlü bir ideolojiye bağlanmış olmanın verdiği güven ve gençliğin gözü kara cesaretiyle, Kemalist rejimi kıyasıya eleştirmekten çekinmemiştir:

*Ne mutlu Türkün diyene, fakat bizim Şahap, Polis müdürüne kanundan bahsetti diye hapse atıldı. Köylü efendimizdir. Elbette.. Fakat vergisini veremiyor. [...] Kadın Konferansı Yıldız Sarayı’nda şampanya açtırıyor da, Beyoğlu Caddesinde saat ondan sonra vur aşağı tut yukarı Türk kızları satılıyor; imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitleyiz de, herifcioğlu 10 yıllık metresini on kurşunda öldürüp Şifa Yurdu’na yan geliyor; fikirlerini serbest konuştu diye tombul bir delikanlı hapse tıkılıyor da, vatan delikanlılarını, nefes nefes zehirleyen muhterem eroinci çeteleleri köşe başlarını kesiyor.*¹⁴

Rejime yönelik eleştirilerini kamusal mekânlarda da açıkça dile getirmekten kaçınmayan Kemal Tahir’in, bu pervâsız tavırları cezasız kalmaz. Yazar, aralarında Nâzım Hikmet’in de bulunduğu birçok solcu aydınla birlikte, İkinci Dünya Savaşı (1939-1945) öncesinde Türkiye’nin faşist cepheye yakınlaşmasının iç politikada gerektirdiği “denge ayarı”na kurban edilir. 1938 yazında “Donanma’yı isyana teşvik” suçlamasıyla tutuklanan Kemal Tahir, kısa bir yargılama süreci sonunda 15 yıla mahkûm olur. Bu mahkûmiyet kararı, yazarın genç bir Marksist olarak geçirdiği çiraklık yıllarına son noktayı koyar.

¹⁰ ibid, s. 272

¹¹ ibid, s. 190

¹² ibid, s. 190

¹³ ibid, s. 190

¹⁴ ibid, s. 93

Kemal Tahir, Fatma İrfan'a yazdığı 12 Kasım 1938 tarihli mektupta, maruz kaldığı haksız muameleye rağmen, yaşama umutla bakabilen ve sosyalist kimliğini kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmiş güçlü bir aydın olarak konuşur:

*Bütün Türkiye Cumhuriyeti, ordusu, Temyiz Mahkemesi, hükümeti ile: (İlle Kemal Tahir'i komünist yapmak istiyoruz, muhakkak komünist olmalı) diye seferber olursa, takdire tedbir uymuyor demektir. Biz de halis, yerli komünist olur çıkarız. Hem komünist olmak atla deve değil ya, önümüzde on beş adet yıl var. Düşüne taşına okuya üfleye icâbına bakılır.*¹⁵

Nitekim, Kemal Tahir hapiste kaldığı süre zarfında, hedeflediği gibi bir 'yerli komünist' olmakla kalmamış, sonraki yıllarda, kendi ölçütlerine göre bir 'yerli sosyalist' de olabilmiştir.

1940'lı ve 1950'li Yıllar: Kemal Tahir - Nâzım Hikmet Dostluğu ve Var Olma Mücadelesiyle Geçen Zor Yıllar

Kemal Tahir, hapisane yıllarında hayata tutunmak için büyük bir mücadele verir. Bu zor yıllarında, yazarın en büyük destekçisi Nâzım Hikmet'tir. Nâzım Hikmet, Kemal Tahir'i bir baba şefkatiyle sahiplenir ve onu ayakta tutabilmek için elinden gelen hiçbir yardımı esirgemez. Nâzım Hikmet'in Bursa Hapisesi'ne naklinden sonra, iki dostun ilişkisi, on yıl boyunca mektuplaşmalarla devam eder. Kemal Tahir yıllar sonra, Nâzım Hikmet'in mektuplarını *Kemal Tahir'e Mapusaneden Mektuplar* (1968) adıyla kitaplaştırır. Bu mektuplar, iki ünlü edebiyatçının sanat, edebiyat, ülke ve dünya sorunları hakkındaki tartışmalarıyla Kemal Tahir'in temel konularda Nâzım Hikmet'ten gittikçe farklılaşarak şekillenen kişiliğinin adım adım izlenebildiği belgeler olarak

¹⁵ ibid, s. 292

okunabilir.¹⁶ Bu anlamda, hapisane yıllarındaki Kemal Tahir-Nâzım Hikmet ilişkisinin, iddia edildiği gibi, bir hocamürit ilişkisi olmadığı ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, Kemal Tahir'in Nâzım Hikmet'e gönderdiği mektupların bulunamamış olması, yeri doldurulamaz bir kayıptır. Eğer bu mektuplar elimizde olsaydı, Kemal Tahir'in hapisane yıllarına dair ayrıntılı bir portre çizmek mümkün olabilirdi.

1940'lı yılların sonlarına doğru, Nâzım Hikmet'in Piraye Hanım'dan ayrılmak istemesiyle başlayan gerginlik, mektupların seyrekleşmesine ve iki dost arasındaki samimiyetin giderek soğukluğa dönüşmesine neden olur. 1950 yılında ilân edilen genel affın ardından serbest kalan Kemal Tahir ve Nâzım Hikmet, dışarıdayken birbirlerini pek arayıp sormazlar. Nâzım Hikmet'in yurt dışına çıkmasıyla birlikte, iki dostun yolları bir daha hiç birleşmemek üzere ayrılır.

Hapisten çıktıktan sonra yalnız kalan Kemal Tahir, 13 yıl hapis yatmış sicilli bir komünist olarak geçimini sağlamak ve romanlarını bastırmakta büyük güçlüklerle karşılaşır. Bir süre, çeşitli takma isimlerle tefrika romanlar yazmak, çeviri ve adaptasyonlar yapmak zorunda kalan Kemal Tahir, kendi imzasını taşıyan ilk romanı *Sağırdere*'yi ancak 1955 yılında yayımlatabilmiştir. İlk romanıyla şöhreti yakalayacak kadar şanslı olamayan Kemal Tahir, edebiyat dünyasında tutunabilmek için, kendisiyle benzer koşulları paylaşan Aziz Nesin'le beraber, romanlarını rahatça basabileceği Düşün Yayınevi'ni açmaktan kaçınmamıştır.

Ne var ki Kemal Tahir, 1950'li yıllarda hem siyasal görüşleri hem de edebiyat konusundaki düşünceleriyle, sol çevrelerde hüsnü kabul görmüş genel eğilimlere mesafeli bir yazar olarak öne çıkmaktadır. Biraz da bu nedenle, Kemal Tahir'in yayımladığı romanlar ancak sınırlı bir okuyucu kesiminin ilgisini çekebilmiştir. Bu ilgi zayıflığının tek istisnası *Rahmet Yolları Kesti* (1957) romanının yol açtığı tartışmalardır. Yazarın bu romanda, *İnce Memed*'le (1955) birlikte

¹⁶ "Kemal Tahir (Demir)", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1977, Cilt: II, s. 223

revaç bulan “kahraman eşkıya” mitine karşı çıkması tartışmalara yol açar. *Rahmet Yolları Kesti* romanı aynı zamanda, soyguncu eşkıyaya karşı devletin tarafını tutan Kemal Tahir’in yakın gelecekte benimseyeceği ideolojik duruşa dair ilk sinyalleri de vermiştir.

1959 yılında *Pazar Postası* gazetesi tarafından düzenlenen ve daha sonra *Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor* (1960) adıyla kitaplaştırılan açık oturum¹⁷, Kemal Tahir’in sanat ve sosyalizm konusunda, dönemin diğer solcu yazarlarından daha farklı düşüncelere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Fakir Baykurt, Orhan Kemal ve Mahmut Makal’dan oluşan grup, ağız birliği etmişçesine açık oturum boyunca, Kemal Tahir’in söylediklerine karşı çıkmışlar ve fırsat buldukça yazarı köşeye sıkıştırmaya çalışmışlardır. Köy romanının tartışılmasından çok, herkes gibi düşünmeyen bir yazara haddinin bildirilmeye kalkışıldığı bu tuhaf açık oturum, Kemal Tahir’in 1950’li yıllarda Türk solu içindeki yalnızlığını gözler önüne sermektedir.

1960’lı ve 1970’li Yıllar: Yol Ayrımı’na Kadar Esen Kemal Tahir Fırtınası

Kemal Tahir, 1960’lı yılların başında giriştiği Osmanlı tarihi çalışmaları sonucunda, hayatını net bir kopuşla iki döneme ayıran keskin bir ideolojik dönüşüm geçirir. 1960’lı yılların ortalarına kadar uzanan ilk dönemde, Osmanlı karşıtı görüşleri savunan Kemal Tahir, hayatının ikinci döneminde, resmî ideolojinin tezlerine karşı çıkarak Osmanlı devletinin siyasal ve kültürel mirasını sahiplenen bir ideolojik duruşu benimsemiştir. Bu bağlamda, Osmanlı toplumunun Batı toplumlarından daha adil ve eşitlikçi bir düzene sahip olduğunu ileri süren Kemal Tahir, Osmanlıcı tezlerini maddî temellere dayandırmaya çalışmıştır.

Yazarın Osmanlıcı tezlerini ortaya koyduğu romanları, edebiyat dünyasının sınırlarını aşan geniş yankılar uyandır-

¹⁷ Turhan Tükel (der.); *Beş Romancı Köy Romanı Üzerinde Tartışıyor*, Düşün Yayınevi, 1960

mıştır. Romanlarında dile getirdiği aykırı düşünceler ve sınır tanımaz polemikçi kişiliğiyle, resmî ideolojinin ve solun tabularını hiçe sayan Kemal Tahir, 1960'lı ve 70'li yıllar boyunca Türkiye'nin sanat ve düşünce dünyasını derinden sarsmıştır. Kemal Tahir'in düşünür kimliğinin giderek romancı kimliğinin önüne geçmesine zemin hazırlamış olan romanları, edebî değerlerinden çok, içerdikleri görüşler açısından tartışılmıştır.

Kemal Tahir'le solcu aydınlar arasındaki ilk ciddî kriz, *Yorgun Savaşçı* (1965) romanıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Yazarın bu romanda, Millî Mücadele'ye resmî tarihin doğrularıyla örtüşmeyen bir perspektiften yaklaşması, özellikle sol-Kemalist kesimdeki aydınları epey rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlık, Kemal Tahir'in romanlarında tarihin keyfî bir şekilde yorumlandığı eleştirilerinin sık sık yinelenmesine neden olmuştur.¹⁸

Yorgun Savaşçı'nın ardından yayımlanan *Bozkırdaki Çekirdek* (1966) romanı, Kemal Tahir'le solcu aydınlar arasındaki iplerin iyice gerilmesine yol açar. Bu romanda, Köy Enstitüleri'ni birtakım politik hesaplarla köylüleri istismar etmek için açılmış eğitim kurumları olarak yansıtan Kemal Tahir, enstitü sorununa duyarlı aydınların sert eleştirilerine hedef olur. Bu eleştiriler, Kemal Tahir'in büyük umutlarla açılmış Köy Enstitüleri'ni yeterince iyi bilmediği ve soruna art niyetle yaklaştığı noktalarında yoğunlaşmıştır.¹⁹

Bozkırdaki Çekirdek'ten sonra yayımlanan *Devlet Ana* (1967) romanı ise, Türkiye'deki edebiyat dünyasını sarsan büyük tartışmalara yol açar. Osmanlı devletinin kuruluş yıllarının idealize edilerek anlatıldığı *Devlet Ana*, Kemal Tahir'le solcu aydınlar arasındaki ilişkileri tamamen kopma

¹⁸ Semih Gümüş; *Roman Kitabı*, Adam Yayınları, İstanbul, 1991, s. 53; Taner Timur; *Osmanlı-Türk Romanında Tarih Toplum ve Kimlik*, Afa Yayınları, İstanbul, 1991, s. 205; Mete Tunçay; *Bilineceği Bilmek*, Alan Yayınları, İstanbul, 1983, s. 68; Tahsin Yücel; 'Atatürk'ü Küçültmenin Yolları', *Varlık*, No. 746, Kasım 1969, s. 10

¹⁹ Vedat Günyol; *Çalukalem*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1999, s. 85; Tonguç, a.g.e, s. 555

noktasına getirir. Bu romanda, Osmanlı devletinin, sömürünün düşük düzeyde gerçekleştiği bir 'kerim devlet', Osmanlı toplumunun da sınıfsız bir toplum olduğu yolundaki görüşlerine somutluk kazandıran Kemal Tahir, artık fiilen Marksizm'in dışına çıkmış kabul edilir.²⁰

Devlet Ana'yı, İzmir suikasti (1926) etrafında dönen olayları konu edinen *Kurt Kanunu* (1969) romanı izler. Kemal Tahir, bu romanında, eski İttihatçılarla CHP'liler arasındaki acımasız iktidar mücadelesini gözler önüne sererek dönemin Türkiye'sine dair karanlık bir tablo çizmiştir. Yazarın *Kurt Kanunu*'nda, Cumhuriyet'in ilk yıllarını, İttihat ve Terakki'nin ünlü liderlerinden Kara Kemal'in ağzından değerlendirmesi, özellikle sol-Kemalist aydınların tepkilerine neden olmuştur.²¹

1971 yılında yayımlanan *Yol Ayrımı* romanı, Kemal Tahir'in Türk soluyla artık ideolojik anlamda bir "yol ayrımı"na geldiğini açıkça ortaya koymuştur. Yazarın, bu romanda Osmanlı devletinin siyasal ve kültürel mirasının reddedilmesine açıktan açığa karşı çıkması, solcu aydınlar tarafından anlamlı bir sessizlikle karşılanır. Artık "Kemal Tahir kartlarını açmıştır ve oyun gayri açık oynanacaktır"²².

'Kemal Tahir Düşüncesi': Bir Romancının 'Yerli Sosyalizm' Arayışı

Kemal Tahir, ilk yazılarını yayımladığı gençlik yıllarından, romanları ses getiren ünlü bir yazar olarak hayata veda ettiği o son geceye kadar, "Türkiye nasıl kurtulur?" sorusunun cevabını aramıştır. Hayatının ikinci döneminde giderek bir tutkuya dönüşen bu arayış, Kemal Tahir için, edebiyattan daha öncelikli bir uğraş hâline gelmiştir. Geleceğin sağ-

²⁰ Murat Belge; *Edebiyat Üstüne Yazılar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 177; Asım Bezirci; 'Kesekâğıdı Bile Olamayanlar', *Yeni A*, Mayıs 1973, s. 8; Cihat Özeydin; 'Tarihsel Gerçeklik, Batılılaşma ve Kemal Tahir Mitosu', *Militan*, No. 18, Haziran 1976, s. 61

²¹ M. Tunçay; a.g.e., s. 68; Yücel, s. 11

²² Hüseyin Niyazi; "Yol Ayrımı"nda Eşya Dokusu", *Fikir ve Sanatta Hareket*, No: 72, Aralık 1971, s. 14

lam temeller üzerine inşa edilebilmesi için geçmişin doğru anlaşılması gerektiğine inanan Kemal Tahir, Türkiye'yi ve Türk insanını kurtaracak yolu, Osmanlı tarihinde bulabileceğini düşünmüştür. Bu dönemde, bir romancıdan beklenmeyecek kadar güçlü motivasyonlarla hareket eden Kemal Tahir, ancak idealist ve profesyonel bir tarihçinin gösterebileceği bir gayretle Osmanlı tarihi çalışmalarına yoğunlaşır. Yazar, ilk aşamada, Aşıkpaşazâde, Ahmed Cevdet Paşa ve Nâima gibi klâsik Osmanlı tarihçilerinin yanı sıra, aralarında Mustafa Akdağ, Ömer Lütfü Barkan, Niyazi Berkes, Halil İnalcık, Fuat Köprülü, Şerif Mardin ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın da bulunduğu, resmî tarihin ideolojik önkabullerini dikkate almayan seçkin bilim adamlarının eserlerini incelemiştir. Osmanlı gerçeğinin yalnız yerli kaynaklarla anlamayacağını bilincinde olan Kemal Tahir, Joseph von Hammer'in *Devlet-i Osmaniye Tarihi* (1911-1912) başta olmak üzere, ünlü Avrupalı tarihçilerin Osmanlı tarihi hakkındaki eserlerini de okumuştur.

Bu yoğun çalışma süreci sırasında feodalite maddesine bakmak için *Larousse*'a başvuran Kemal Tahir, şu tanımla karşılaşır: "Ortaçağ'da Batı Hristiyan toplumunu karakterize eden, politik ve sosyal rejimin adı."²³ Avrupa kültürünün en temel başvuru kaynaklarından biri olan *Larousse*'ta, feodalitenin bu şekilde tanımlanmış olduğunu görmesi, Kemal Tahir'de bir 'aydınlanma anı' etkisi yapar. Yazar, "*Batı kâliplarının, bizim yerli meselelerimizi kesinlikle çözemeyeceğine inandığı [...] o mutlu gün[de]*"²⁴, Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik düzeninin Batı'daki feodalizmden farklı olduğu sonucuna varır. Sonraları, bu tespitten hareketle kendi düşüncelerini geliştirecek olan Kemal Tahir, öncelikle Osmanlı devletini Batı'dan farklı kılan maddî temelleri ortaya koymaya çalışmıştır. Yazara göre, Osmanlı devletinde temel üretim aracı olan toprak üzerinde Batı'daki gibi bir özel mülkiyet

²³ Cengiz Yazoğlu (yayına hazırlayan); *Kemal Tahir, Notlar/ 13 Sosyalizm , Toplum ve Gerçek*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1993, s. 313

²⁴ ibid, s. 313

hakki yoktur. Bu durum, zenginliklerin belli ellerde toplanmasını, diğer bir deyişle sınıfların ortaya çıkmasını önlemiştir. Dolayısıyla, Osmanlı toplumunda sınıflararası mücadelelerden ve feodalizm ile kapitalizm gibi tarihsel süreçlerden söz edilemez.

Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik yapısının “*farklılığına dair düşündükleriyle yetinme[yen], [...] buna bir de teorik dayanak bulmaya çalış[an]*”²⁵ Kemal Tahir, o sıralar Fransa’daki entelektüel gündemi oluşturan Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tartışmalarıyla ilgilenmeye başlar. Mısırlı Marksist düşünür Abdülmalek ile Marks yorumcuları Maurice Godelier ve Karl A. Wittfogel’in ATÜT üstüne yaptığı çalışmaları inceleyen yazar, ATÜT modelinin Türkiye’ye özgü bir teori geliştirebilme adına vadettiği imkânların cazibesine kapılır. Bunun üzerine, konuyu esasından öğrenmek için Marksist literatürün birincil kaynaklarına yönelen Kemal Tahir, çevresindeki genç akademisyenleri de ATÜT hakkında araştırmalar yapmaya teşvik eder. Özellikle Sencer Divitçi-oğlu’nun *Asya Üretim Tarzı ve Osmanlı Toplumu* (1967) adlı çalışması ile Selahattin Hilav’ın yazıları, Türk aydınlarının dikkatini ATÜT konusuna çeker. ATÜT tartışmaları, kısa zamanda Türkiye’deki sol entelektüel çevrelerin birinci gündem maddesi hâline gelir. Dönemin itibarlı dergilerinde ATÜT hakkında çeşitli inceleme yazıları yayımlanır. Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik düzeninin ATÜT mü, yoksa feodalizm mi olduğu sorusu, yansımaları günümüze kadar gelen hararetli tartışmalara yol açar. Bu tartışmalar, bir süre sonra öyle bir boyut kazanır ki, Türkiye’deki sol kamuoyu, ATÜT’e karşı olanlar ve ATÜT’ten yana olanlar şeklinde ikiye bölünür. Kemal Tahir’in öncülük ettiği ATÜT tartışmalarının 1960’lar Türkiye’sinde yarattığı bu entelektüel hareketlilik, sonraki yıllarda “*Kemal Tahir deyince akla diyalektik materyalizm[i] değil [de] Asya Tipi Üretim Tarzı[nı]*

²⁵ Kurtuluş Kayalı; ‘Kemal Tahir Gibi Yerli Bir Entellektüeli Doğru Anlamamanın Yolu Düşünsel Konumunun Farklılığını Kavramaktan Geçer’, *Doğu Batı*, No. 11, Mayıs/Haziran/Temmuz 2000, s. 48

ge[tirecek]”²⁶ kadar etkili olmuştur. Yazar, bir süre sonra ATÜT modelinin yetersizliğini fark ederek, ‘Bozuk ATÜ’ ve ‘Doğulu Devlet Tipi’ gibi birtakım kavramlar ortaya atmıştır. Ancak asıl tartışmaları yaratan, *Devlet Ana* romanıyla birlikte gündeme gelen “*kerim devlet*” kavramı olur. Kemal Tahir, “kerim devlet”i, halkın yararına olan kamusal işleri yapan, sömürünün düşük düzeyde gerçekleştiği ve zümreler arasında dengeyi sağlayan bir tür “müşfik devlet” anlamında kullanmıştır. “Devlet” kavramına bir Marksistten beklenmeyecek olumlu anlamlar yüklemekle yetinmeyen yazar, “Batıda devletin olmadığı zamanlar, toplumlar[ın] var[olabildiğini] ama, Doğu’da devletsiz toplum görülme[diğini]”²⁷ de öne sürmüştür.

Kemal Tahir 1970’li yılların başında, ATÜT modelinden tümüyle vazgeçer. 1960’li yılların ortalarında başlayan süreçte, Marksizmin teorik alanından giderek bağımsızlaşan yazar, ATÜT’ten vazgeçmekle Marksizmle arasındaki en güçlü teorik bağı da koparmış olur. Bu noktadan sonra, dönüşü olmayan bir yola giren Kemal Tahir, Doğu’da tarihin, sınıflararası mücadelelerle değil, Doğu-Batı çatışmasıyla şekillendiğini savunmaya başlamıştır. Yazara göre, bu gerçeği kabul etmemek ve “işe klasik anlamda, ekonomik temel ve sınıflar açısından yanaşmağa kalkmak, bir tür Batılı-Sömürgeci oyununa düşmek olur.”²⁸

Artık ekonomik temeli ikinci plana atan Kemal Tahir, Marksizmin bütün toplumların derdine deva hazır bir reçete olmadığını ve her ülkenin Marksizmi kendi gerçeklerine göre yorumlaması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu ‘aykırı’ görüşler, yazarın ‘yerli sosyalizm’ düşüncesinin esasını oluşturur. “*Türk düşüncesine yerli bir perspektif getirmek için büyük*

²⁶ Kemal Kahraman; ‘Kemal Tahir’de Tarih ve Muzır Düşünceler’, *İlim ve Sanat*, No. 25, Mayıs/Haziran 1989, s. 60

²⁷ Halit Refiğ; ‘Kemal Tahir Üzerine Konuşma’, *Türkiye Defteri*, No. 7, Mayıs 1974, s. 46

²⁸ Cengiz Yazoğlu (yayına hazırlayan); *Kemal Tahir, Notlar 10/ Osmanlılık/Bizans*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s. 364

çabalar gösteren”²⁹ Kemal Tahir, aslında sadece siyasal alanla sınırlı kalmayan makro ölçekte bir yerleşme projesi tasarlamıştır. Hayatın tüm alanlarını kapsayacak bu proje, Batı-dışı bir modernleşme arayışı olarak da anlaşılabilir. Sonuçta, yazarın ‘yerli sosyalizm’ düşüncesi, bu “yerli modernleşme” projesinin günyüzüne çıkmış bir parçasından ibarettir.

Ne var ki yazar, Türkiye’ye özgü ‘yerli sosyalizm’in nasıl olması gerektiğinden çok nasıl olmaması gerektiğinden söz etmiştir. Yine de, Kemal Tahir’in *Notlar*’ının satır aralarında ‘yerli sosyalizm’den ne kastettiğine dair bazı veriler bulmak mümkündür. Örneğin yazar, 1965 yılına ait olduğu anlaşılan bir notunda, Türkiye’de emekçilerin ayaklanıp devleti ele geçirmeleri gibi bir ihtimalin söz konusu olmadığını, sosyalizmin “Türkiye’ye devletten yani yukardan-gelece[ğini]”³⁰ yazmıştır. Bu sözler, “Kemal Tahir[in], Türk köylü sınıfına devrimci hareketin yürütülmesinde fazla güven besleme[diğinin]”³¹ dolaylı bir ifadesi olarak da okunabilir. Nitekim yazar, romanlarında köylü sınıfını, her türlü ahlakî değeri hiçe sayan yozlaşmış bir sınıf olarak anlatmış, işçi sınıfının ise varlığını bile kabul etmemiştir.

1970’li yılların başında yazılmış olması muhtemel bazı notlarda ise çok daha çarpıcı ifadelerle karşılaşırız: “Türk sosyalistleri[nin] [...] Türk burjuvalarıyla işbirliği yapmadan hiçbir varlık göstereme[yeceklerini]”³² iddia eden Kemal Tahir, Türkiye’de kurulacak bir sosyalist düzende, özel sektörün tamamen ortadan kaldırılmayacağını, tersine Türkiye kalkınmasında devlet tarafından yönlendirileceğini yazmıştır.³³ Yazarın bu görüşlerinin Marksizmle bağdaşıp bağdaşmadığını tartışmak gereksizdir. Çünkü sosyalist düzen, her şeyden önce, burjuva sınıfıyla işbirliği yaparak değil, burju-

²⁹ Ayşe Şasa; *Yeşilçam Günlüğü*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1993, s. 5

³⁰ Cengiz Yazoğlu (yayına hazırlayan); *Kemal Tahir, Notlar 12/ Çöküntü*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1992, s. 139

³¹ Ahmet Oktay; ‘Kemal Tahir Üzerine Tezler’, *Dost*, No. 39, Ocak 1968, s. 10

³² C. Yazoğlu (yayına hazırlayan); *Kemal Tahir, Notlar 12/ Çöküntü*,... s. 158

³³ C. Yazoğlu (yayına hazırlayan); *Kemal Tahir, Notlar 13/ Sosyalizm...*, s. 259

va sınıfına karşı mücadele ederek kurulabilecek bir düzendir. Bu nedenle, Murat Belge'nin de ifade ettiği gibi, Kemal Tahir'in söz konusu görüşlerinin 'en sol yorumu' ancak sosyal-demokraside mümkün olabilir.³⁴ Sonuçta, yazarın "yerli sosyalizm" sözüyle, aslında sosyalist bir düzenden çok, sosyal adalete dayanan bir düzeni kastettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Kısacası, "*Kemal Tahir'in sosyalizmi alıştığımız sosyalizmlerden çok başka[dır].*"³⁵

Türk Solunun Kemal Tahir'e Bakışı

Kemal Tahir'in 'yerli sosyalizm' arayışı yolunda ortaya attığı düşünceler, Türk solunu ciddî bir biçimde rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlığı, zaman içinde adetâ bir kan davasına dönüştüren solcu aydınlar, bugün hâlâ Kemal Tahir hakkında öfkeli yazılar kaleme almaktadırlar. Meselenin belki de en ilginç yanı, hemen her konuda ihtilafa düşen solcu aydınların, Kemal Tahir'e muhalefet konusunda mutabakat hâlinde olmalarıdır.

Solcu aydınlar, öncelikle, yazarın Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik yapısının özgünlüğü konusunda ortaya attığı görüşlere karşı çıkmışlardır. Bu bağlamda, Yalçın Küçük'ün eleştirileri, Türk solunun Kemal Tahir'e en muhalif kesimlerinin düşüncelerini yansıtmaları bakımından kayda değerdir. Küçük'e göre, değişimin tohumlarının atıldığı her ülkede o ülkenin kendine özgü olduğu iddiaları gündeme gelmiştir ve bir "yarı-aydın ve yarı cahil" olan Kemal Tahir de, "*son derece [...] kıt bilgisiyle, Osmanlı'dan bu yana Türkiye'nin sui generis olduğunu anlatma sevdasına kapılmıştır.*"³⁶ Bu sevdanın altında pek de masum emellerin yatmadığını düşünen Yalçın Küçük, Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik düzeninin kendine özgü olduğu iddiasının Türkiye'nin "*reel sosyalizme kapalı bir sistem olarak ortaya çıkarıl[masına]*"³⁷ hiz-

³⁴ M. Belge; *a.g.e.*, s. 177

³⁵ Mahmut Ali Meriç (der.); Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 251

³⁶ Yalçın Küçük; *Bilim ve Edebiyat*, Tekin Yayınları, İstanbul, 1985, s. 224

³⁷ *ibid*, s. 231

met ettiğini ileri sürmüştür. Bu iddialarla yetinmeyen Küçük, “Kemal Tahir’in *Yorgun Savaşçı*’sı ile Sencer Divitçioğlu’nun *Asya Türü Üretim Tarzı* broşürü çıkınca, zamanın saygın Türkiye İşçi Partisi Genel Başkanı Mehmet Ali Aybar[’ın], “‘*Türk Sosyalizmi*’ kisvesi altında dünya sosyalist sistemine karşı kampanyayı başlat[tığını]”³⁸ dile getirmiştir.

Kemal Tahir’in, Osmanlı devletinin özgünlüğünü ortaya koyacak teorik bir dayanak olarak tartışmaya açtığı ATÜT modeli de, solcu aydınların eleştirilerinden nasibini almıştır. Her şeyden önce, Marks ve Engels’in külliyatında ATÜT’le ilgili çok az bilgi bulunduğu, bu yetersiz bilgilerden yola çıkarak bir model geliştirmenin mümkün olmadığı ileri sürülmüştür.³⁹ Daha önemlisi, Marks ve Engels’in, ATÜT’ü bir üretim biçimi anlamında değil, bir mülkiyet biçimi anlamında kullandıkları ifade edilmiştir.⁴⁰ Devlete rahmaniyet atfedilen ATÜT’çülerin nesnel yapıların analizine bir moralist gibi yaklaşımlarının Marksizmle bağdaşmadığını belirten Ünsal Oskay ise, ne Marks’tan ne de Marks yorumcularından ATÜT devletinin ‘rahman devlet’ olabileceğine dair bir yorum çıkarılamayacağını dile getirmiştir.⁴¹ Sonuçta, çelişkilerle ve eksikliklerle dolu olduğu iddia edilen ATÜT modelinin, Osmanlı devletinin sosyo-ekonomik yapısını açıklamaya yetmeyeceği öne sürülmüştür.⁴²

Kemal Tahir’in ATÜT’ten esinlenerek ortaya attığı ‘kerim devlet’ kavramına en etkili eleştirileri yönelten isimlerden biri ise Murat Belge’dir. Osmanlı devletinde toprağın devlet mülkiyetinde olmasından yola çıkarak, Osmanlı toplumunun “sınıfsız ve kaynaşmış yaşamaya alışmış”⁴³ bir kitle olduğu sonucuna varılmasına karşı çıkan Belge, “toplumu ‘teba’ olarak tutan bir devletin ‘keramet’i[ni] o kadar inandı-

³⁸ ibid, s. 231

³⁹ Cahit Özaydın, ‘Tarihsel Gerçeklik, Batılılaşma ve Kemal Tahir Mitosu’, *Militan*, No. 18, Haziran 1976, s. 62

⁴⁰ ibid, s. 62

⁴¹ ibid, s. 23-24

⁴² Belge, *a.g.e.*, s. 192

⁴³ ibid, s. 229

ıcı” bulmaz.⁴⁴ Belge’ye göre, Kemal Tahir başlangıçta “Türkiye tarihinin özgüllüğünü” ortaya koymak gibi, “olumlu karşıla[nabilecek] bir noktadan” yola çıkmış, ancak bu “özgüllük araştırması” giderek bir “özgünlük gösterisine dönüş[müştür].”⁴⁵ Bu bağ-

Kemal Tahir Şaşkınbakkal’daki evinde kardeşleri Ratip (solda) ve Nuri Tahir’le

lamda ortaya konan düşüncelerin, “‘Türk devletinin’ yüceltilmesine yol aç[tığını]”⁴⁶ ileri süren Belge, aslında Kemal Tahir’in, “[t]arihi maddecilikten ödünç alma terimlerle milliyetçilik yap[tığını]”⁴⁷ ifade etmiştir. Sonuçta, Belge’ye göre, “[b]ugün için Kemal Tahir’i sağ rahatça kendi düşüncesine eklemleyebilir; mümkün olan en ‘sol’ yorumu ise, dünya görüşünde devlete bir ‘iyilikperver özne’ olarak yer veren sosyal-demok-raside mümkündür”⁴⁸.

Yazarın, Marksizmin Türkiye gerçeklerine göre yorumlanmasıyla oluşturulacak ‘yerli sosyalizm’ düşüncesi de, solcu aydınlar tarafından ciddi bir tepkiyle karşılaşır. Çoğunluk itibariyle, ‘bilimsel sosyalizm’den başka sosyalizm olamayacağı görüşüne yakın duran solcu aydınlar, Kemal Tahir’in, “bilimsel sosyalizmi bir türlü anlayamadığı için [...] eskimekle suçla[dığını]”, aslında “[e]skiye[n] Kemal Tahir” olduğunu ileri sürmüşlerdir.⁴⁹ Yazarın ortaya attığı “yerli sosyalizm” düşüncesinin ise, Marksizmle bağdaşmadığı ve anti-komünist ve faşizan bir çizgiye yaklaştığı dile getirilmiştir.⁵⁰

⁴⁴ ibid, s. 192

⁴⁵ ibid, s. 176

⁴⁶ ibid, s. 176

⁴⁷ ibid, s. 176

⁴⁸ ibid, s. 177

⁴⁹ C. Özaydın; a.g.e., s. 65

⁵⁰ ibid, s. 69

Sol-Kemalist çevrelerin eleştirileri ise, Kemal Tahir'in yakın tarih, Cumhuriyet devrimleri ve Batılılaşma konusundaki muhalif düşünceleri üstünde yoğunlaşır. Yazarın tarihî gerçekleri kendi tezlerini doğrulayacak şekilde çarpıttığını ve “[d]eğil bilim adamının, romancının da olamayacağı kadar geçmişe karşı kaygısız ve sorumsuz”⁵¹ bir tavır takındığını ileri süren sol-Kemalist aydınlar, Kemal Tahir'in romanlarını, “özel (ideolojik) tarihin roman sanatı üstündeki şiddeti”⁵² olarak tanımlamışlardır. Hasan Pulur'a göre Kemal Tahir, *Yorgun Savaşçı* romanında Millî Mücadele'nin gerçek “kahramanlarını bir kenara itip kafasında yarattığı ‘Topçu Yüzbaşısı Cemil Bey’i’ Ege'deki Milli Mücadelenin ilk lideri yapıp çık[mıştır],”⁵³ Tahsin Yücel ise, Kemal Tahir'in *Kurt Kanunu* romanını, aslında Osmanlılığı göklere çıkarmak ve buna karşılık Cumhuriyet rejiminin önemli inkılâplarından yankınmak için yazdığını iddia etmiştir.⁵⁴ Yazara yönelik ‘ölüm-cül’ eleştirileriyle tanınan Mete Tunçay ise, Kemal Tahir'in kitaplarının toplatılması gerektiğini dile getirmekten çekinmemiştir.⁵⁵

Öte yandan, yazarın yakın çevresindeki bazı isimler ise, övgünün dozunu iyice kaçırmışlardır. Örneğin Metin Erksan, Kemal Tahir'i “[b]in yıllık Türk düşüncesinin en özgün, en bilimsel, en gerçekçi, en namuslu düşünürü” ilân etmiştir.⁵⁶ Halit Refiğ ise, “[t]üm edebiyat tarihinde büyüklüğü Kemal Tahir ile kıyaslanabilecek tek kişi[nin] Shakespeare”⁵⁷ olduğunu ileri sürmüştür. Daha da ileri giden Baykan Sezer, Kemal Tahir'in “en az Marx kadar kendisiyle tanımlanır önemde bir yazar ve düşünür”⁵⁸ olduğunu iddia etmiştir. Ya-

⁵¹ İlhan Selçuk; ‘TV’de Kemal Tahir’, *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1983, s. 2

⁵² S. Gümüş; *a.g.e.*, s. 63

⁵³ Hasan Pulur; “Yorgun Savaşçılar ve ‘Doğrular’”, *Hürriyet*, 9 Ağustos 1979, s. 5

⁵⁴ T. Yücel; *a.g.e.*, s. 11

⁵⁵ M. Tunçay; *a.g.e.*, s. 68

⁵⁶ M. Erksan; *a.g.e.*, s. 6

⁵⁷ Halit Refiğ; ‘Kemal Tahir’i Anlamak’, Mustafa Armağan (ed.), *Gerçeğin Değişkenliği: Kemal Tahir*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2000, s.18

⁵⁸ Baykan Sezer; ‘Doğu Batı Çatışması ve Marxisme’, *Türkiye Günlüğü*, No. 15, Yaz 1991, s. 10

zarın yakın çevresindeki bazı isimlerin bu ölçüsüz hayranlığı, alay konusu hâline getirilmiş, Kemal Tahir'e 'Osmanlı Sosyalist Şeyhi'⁵⁹, çevresindeki insanlara ise 'Tahirîler'⁶⁰ sıfatı yakıştırılmıştır.

Bütün bu eleştiriler, solcu aydınların Kemal Tahir'i Marksizmin dışına itmek için özel bir çaba sarfettiğini ortaya koymaktadır.⁶¹ Nitekim, yazarın Marksizmin dışına çıkıp çıkmadığı konusundaki tartışmalar, günümüze kadar gelmiştir. Hilmi Yavuz'la Murat Belge arasında yakın zamanda yaşanan polemik, bu açıdan ilgi çekicidir. Hilmi Yavuz, Murat Belge'nin aksine, "*Kemal Tahir'in 'Marksizmin dışına çıkma'sı gibi bir durum[un] söz konusu' olmadığı görüşündedir.*"⁶² Yavuz'a göre, "*Kemal Tahir, marksçı düşüncede kuramla somut arasındaki ilişkinin bir 'karşılıklı belirleme' ilişkisi olduğu konusundaki problematiği derinden kavramış bir düşünürdür. Bu durumun, 'Türk Marksistlerinin bir kesimini öteden beri tedirgin ettiğini'*"⁶³ ifade eden Yavuz, "*Marx'ın bizzat kendisinin Teori ile Pratik ilişkisini bu bağlamda ele aldığı en açık kanıt[nın], Asya Tipi Üretim Tarzı*"⁶⁴ olduğunu ileri sürmüştür.

Sol kamuoyunda hâkim olan Kemal Tahir karşıtlığına rağmen, hakkaniyet ilkesinden taviz vermek istemeyen bazı solcu aydınlar, yazar hakkında olumlu değerlendirmeler yapmaktan kaçınmamışlardır. Her şeyden önce, geçmişten söz etmenin bir tür 'gericilik' alâmeti sayıldığı 1960'lar Türkiye'sinde, tarihe ilericilik adına sahip çıkan⁶⁵ Kemal Tahir'in, "*resmi tarihin böylesine boğucu olduğu bir toplumda*", yakın tarihe "*resmiyet dışı bakışı[nın] [...] önemli ve olum-*

⁵⁹ H. Pulur; *a.g.e.*, s. 5

⁶⁰ Ferit Edgü; 'Yazmak Okumak', *Dünya*, 31 Ekim 1978, s. 6

⁶¹ Hilmi Yavuz; 'Kemal Tahir Ne Zaman Marksizmin Dışına Çıktı?', *E Dergisi*, No. 25, Nisan 2001, s. 6

⁶² *ibid.*, s. 6

⁶³ Hilmi Yavuz; *Roman Kavramı ve Türk Romanı*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1997, s. 61

⁶⁴ Hilmi Yavuz; 'İyi Devlet' Değil, 'Kerim Devlet'...', *Zaman*, 23 Şubat 2001, s.15

⁶⁵ Dursun Kırbaç; *Osmanlı Toplum Düzeni ve Kemal Tahir*, Arba Yayınları, İstanbul, 1987, s. 76.

lu”⁶⁶ olduğu dile getirilmiştir. Ayrıca, Kemal Tahir’in başlattığı ATÜT tartışmalarının “bir teorik özgürleşme imkânı yarat[makla]”⁶⁷ kalmayıp, “geri kalmışlığımızın anlaşılması açısından [da] yararlı ol[duğu]”⁶⁸ ifade edilmiştir.

Kemal Tahir’in Türk Soluna Bakışı

Kemal Tahir, solcu aydınların yıpratıcı eleştirileri karşısında savunmaya çekilmek yerine, şiddetli bir karşı hücumla mukabele etmeyi yeğlemiştir. Bu karşı hücum stratejisi, sadece hakaret sınırlarına yaklaşan öfkeli eleştirilerden ibaret değildir. Yazarın Türk solu hakkındaki değerlendirmelerinin arka plânında, Türkiye’nin ve Türk insanının gerçeklerine dayanan bir ‘yerli sosyalizm’ arayışı vardır.

Kemal Tahir’e göre sosyalizm, Türkiye’ye tıpkı Batılılaşma sürecinde olduğu gibi millî bünyeye aykırı bir ihraç metai olarak girmiştir. Yazar, Türkiye’de sosyalizmin gelişmesine engel olan bütün sorunların kaynağında bu gerçeğin yatı-
tığını düşünür. Nitekim, Kemal Tahir’in dışarıdan alınan hazır kalıplarla ülke sorunlarına çözüm getirme kolaycılığı peşindeki sosyalist aydınlaraya yönelttiği eleştiriler çok serttir: “Bizim Marksistlerimiz [...] gözlerini Sovyetlere dikmişler, maymun gibi oradakileri taklit ediyorlar. Sovyetler kerhane işletmeğe kalksa, bizimkiler karılarını da sermaye yerleştirip bu işe bulaşacaklar!”⁶⁹

Kemal Tahir, hazır kalıplarla yetinme ve Batı’nın gerçeklerini kendi gerçeklerimiz gibi kabul etme kolaycılığının, Türk solunu, öncelikle ülke gerçeklerine karşı ilgisiz hâle getirdiğini ileri sürmüştür. Yazara göre, “elli yıllık sosyalist tarihimiz[de]”⁷⁰ [...] Türkiye gerçeklerine yönelmiş iki tane makale bulmanın ihtimal”⁷¹ dışı olması, bu ilgisizliğin çarpıcı

⁶⁶ M. Belge, *a.g.e.*, s. 191

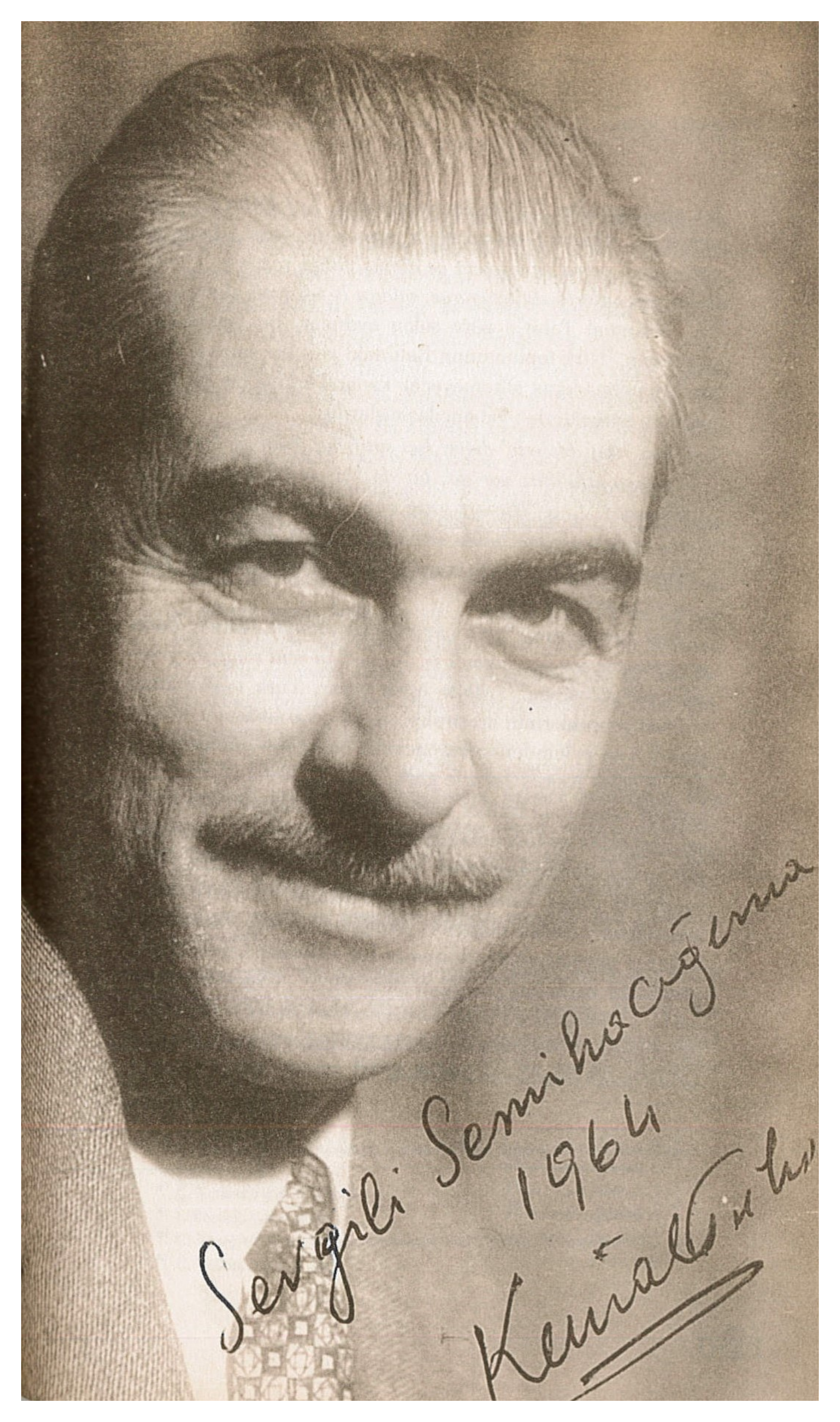
⁶⁷ *ibid.*, s. 191

⁶⁸ Ünsal Oskay; ‘Kemal Tahir ve Diğer ATÜT Bakış Açılı Yazarların Geriye Yöns-
semeci Olmayışları Üzerine’, *Türkiye Günlüğü*, No. 11, Yaz 1990, s. 20

⁶⁹ İsmet Bozdağ; *Kemal Tahir’in Sohbetleri*, Emre Yayınları, İstanbul, 1995, s. 20

⁷⁰ Bu sözlerin, 1970’li yılları başında söylendiği göz önünde bulundurulmalıdır.

⁷¹ Çetin Yetkin; ‘Sol Bölünmeler Üstüne Konuşma’, *Türkiye Defteri*, No. 2, Aralık 1973, s. 18

Sergili Semihacıoğlu
1964
Kemal Tunc

bir göstergesidir: “[D]ergilerimize bakın, [...] Küba’da şöyle olmuş da, bilmem Guavera böyle yapmış da, öteki bilmem ne etmiş de, Cezayir’de bilmem ne olmuş, falan yazılıdır. Çünkü daha çok onlarla ilgileniyoruz, ondan kendimizle ilgili değiliz.”⁷² Kemal Tahir’e göre solcu aydınlar, bu ilgisizlikleri yüzünden, Türk toplumunun Batı’daki gibi bir sınıfsal yapıya sahip olmadığını göremeyecek kadar Türkiye’nin ve Türk halkının gerçeklerine yabancılaştırmışlardır:

“İşçi sınıfı bizimle’ diyor! İşçi sınıfı ha, hem de “sınıf!...” Burjuva sınıfımız var da, bir de karşısında işçi sınıfımız oluşmuş!.. [...] “Hiç işçi sınıfı olsa, işçiler, ‘sana grev hakkı, toplu-sözleşme hakkı vereceğim’ diyen Halk Partisi’ni bırakıp da ‘Grev hakkı huzuru bozar’ diyen Demokrat Parti’yi destekler miydi?...”⁷³

Asıl meselenin, “yerli gerçeğimize dönük olmak, bunu yansıtan eserleri hazmetmek ve bunlardan yeni sonuçlar çıkarabilmek olduğunu”⁷⁴ ifade eden yazar, Türk toplumunun tarihsel gerçeklerinin araştırılıp ortaya çıkarılmasının, Marksizmden ve eylemden daha öncelikli olduğunu dile getirmiştir.⁷⁵ Çünkü Kemal Tahir’e göre, Türk toplumu ile Batı toplumları arasındaki farklar bilinmedikçe, binlerce yıllık tarihsel gerçekler aydınlanmadıkça, “Türkiye’de rejim tazelemek [bir yana], abdest tazelemek bile mümkün değildir!”⁷⁶ Türk solundaki yaygın kanaatin aksine, Anadolu insanının dünya insanlığına katacak değerleri olduğuna inanan yazar, Türk halkının gerçeklerinden habersiz bir sosyalist hareketin başarısızlığa mahkûm olacağını ileri sürer: “‘Sosyalist Parti’ adıyla bir komünizan parti kurmayı tasarlıyorlar... Kursunlar, görsünler!... Kendi partilerine kendilerinden başka oy verecek adam bulabilecekler mi bakalım!”⁷⁷

⁷² ibid, s. 23

⁷³ İ. Bozdağ; a.g.e., s. 22

⁷⁴ Ç. Yetkin; a.g.e., s. 24

⁷⁵ İ. Bozdağ; a.g.e., s. 21

⁷⁶ ibid, s. 21

⁷⁷ ibid, s. 20

Kemal Tahir'e göre, Türkiye gerçeklerinin araştırılıp ortaya çıkarılmasından sonra atılacak ikinci adım, Marksizmi bu gerçeklere göre yorumlayarak bir 'yerli sosyalizm' ideolojisi oluşturmaktır. Ne var ki yazar, "*Batı'dan duyduğu [...] bir iki basma kalıp ayeti tekrar etmekten başka*"⁷⁸ marifeti olmayan solcu aydınların, zihinsel ve entelektüel açıdan böyle bir sıçramaya hazır olmadıklarını düşünmektedir. "*Bir tane sosyalizm vardır, o da bilimsel sosyalizmdir*"⁷⁹ görüşüne şiddetle karşı çıkan yazar, Marks'ın 1860'larda yazdıklarının, hiç gözden geçirilmeden, "[k]endi gerçeklerimizle [...] karşılaştı[rılıp], [...] gerekli ayırma"⁸⁰ yapılmadan kabul edilmesini yanlış bulur:

"Marx öleli seksen yıl olmuş.. Bugün tartıştığımız fikirlerini ortaya atalı, belki yüz yıl!... Seksen yıl, yüz yıl toplum hayatı için de, fikirlerin sağlığı için de önemli bir zaman.. [...] Yüz yıl sonra elbette Marx'ın ne dediğine bir kez daha dönüp bakacağım.. Oysa böyle söyledin mi, seni dinden çıkmış sayıyorlar!"⁸¹

Kemal Tahir, sonuçta bütün bu olumsuzlukların, Türk solunu yerli bir dünya görüşünden yoksun bıraktığını dile getirmiştir: "*Beş yüze yakın Marksist klasik bilim ve pratik kitabı çevrildiği halde, Türkiye'de, sosyalistler, bugün hâlâ, yerli meselelerimize yeni uygulama ve sentez fikirleri bir yanda kalsın, güçlü ve temellere değgin sorunlar bile getirememişlerdir.*"⁸²

Yazara göre, Türk solunun tarihinde her ne kadar "*yerli bir doktrin*" yoksa da, "[b]una karşılık, mahya asmaya kadar, beyanname dağıtmaya kadar, donanmayı isyana teşvik etmeye kadar, sonsuz eylem vardır."⁸³ Ne var ki "[d]evrimci

⁷⁸ Ç. Yetkin; a.g.e., s. 18.

⁷⁹ C. Yazoğlu (yayına hazırlayan); Kemal Tahir, *Notlar/ 13 Sosyalizm Toplum ve Gerçek*, s. 157

⁸⁰ Ç. Yetkin; a.g.e., s. 17-18

⁸¹ İ. Bozdağ; a.g.e., s. 20

⁸² C. Yazoğlu (yayına hazırlayan); Kemal Tahir, *Notlar/ 13 Sosyalizm...*, s. 183

⁸³ Ç. Yetkin; a.g.e., s. 18

*teori olma[dan] devrimci eylem olama[yacağını]*⁸⁴ öne süren Kemal Tahir, Türkiye’de özellikle 1960’lı ve 1970’li yıllarda sosyalizm adına gerçekleştirilen silahlı şiddet eylemlerini tasvip etmemiştir: “Hiçbir devrimci teori banka soygununu ve çocuk kaçırmayı sağlık vermeyeceğine göre böyle gangsterliklerin devrimle uzaktan yakından ilintisi olamaz”⁸⁵. Yazara göre, bu silahlı şiddet eylemleriyle kurulması muhtemel bir diktacı sosyalist rejimden “alnının teriyle ekmeğini çıkaran insanların kazanacağı hiç bir şey yoktur.”⁸⁶

Kemal Tahir, Türk sosyalizminin “bir türlü yerli olma[dığı]” için, “komintern’in sürekli müdahaleleri[ne]”⁸⁷ maruz kaldığını ileri sürmüştür. Yazara göre bu müdahaleler, “Türk sosyalistlerini, (bunların düşünürlerini) kendilerine güvenemez, aşağılık duygusunda debelenen şaşkın kişiler, gerçekten acınacak umutsuz kişiler olarak yaşamağa zorlamış”, Türkiye’deki sosyalist hareketi de “en küçük örgütten yoksun bırak[mıştır]”⁸⁸.

Kemal Tahir, Türk sosyalistlerinin, Komintern’le gereğinden fazla yakınlaşırken “Anadolu halklarından kanserden kaçır gibi kaç[tıklarını]”⁸⁹ ileri sürmüştür. Yazara göre, bu nedenle sosyalist aydınlarla halkın arası açılmış ve Türk solu, “askerlerin kayışına yapış[mak]” ya da “dışardan el peyda etmeye uğraş[mak]” gibi çıkmaz yollara sapmıştır.⁹⁰

Kemal Tahir’in Türk solu hakkındaki belki de tek olumlu değerlendirmesi, Ortanın Solu hareketi hakkındadır: “Ortanın Solu hareketini ben şahsen politik hayatımızın en önemli dönüm noktası sayıyorum ve bu hareketten, Anadolu insanını gerçekten ilgilendirecek yerli dünya görüşünün çıkabileceğini umuyorum.”⁹¹ Kemal Tahir’e göre, eğer böyle bir dünya gö-

⁸⁴ C. Yazoğlu (yayına hazırlayan); Kemal Tahir, *Notlar/ 13 Sosyalizm....*, s. 166

⁸⁵ ibid, s. 166

⁸⁶ Ç. Yetkin; *a.g.e.*, s. 20

⁸⁷ C. Yazoğlu (yayına hazırlayan); Kemal Tahir, *Notlar/ 13 Sosyalizm....*, s. 243

⁸⁸ ibid, s. 243

⁸⁹ C. Yazoğlu (yayına hazırlayan); Kemal Tahir, *Notlar/ 12 Çöküntü....*, s. 123

⁹⁰ Ç. Yetkin, *a.g.e.*, s. 17-18

⁹¹ Hulusi Dosdoğru; *Batı Aldatmacılığı ve Putlara Karşı Kemal Tahir*, Tel Yayınları, İstanbul, 1974, s. 17

rüşü çıkabilirse, “bundan yalnız Türkiye değil, tarihsel şartları bize benzeyen yakın ve uzak toplumlar da yararlanacaklardır.”⁹²

‘Kemal Tahir Düşüncesi’nin Mirası

1960’lı ve 1970’li yılların Türkiye’sinde “[i]mancılık’ Marxistler için de temel nitelikti”⁹³. Türk sosyalistlerinin büyük bir çoğunluğu, Marks’a Anadolu’daki bir köylünün şeyhine bağlandığı gibi bağlanmışlardı. Bu durum, Türkiye’de, “mekanistik toplum analizlerin[e] [...] yönelmiş cılız, sathi ve kendi toplumsal realitesi ile dirsek temasını kaybetmiş bir Sol düşünce, Sol elit geleneği[nin]” kurulmasına yol açmıştı.⁹⁴ Söz konusu dönemde Türk solu içinde, Marks’ı keramet sahibi bir şeyh olarak değil de, tarihsel diyalektik yöntemi geliştirmiş öncü bir düşünür olarak gören birkaç aydından biri olan Kemal Tahir, Türk solunun bu “tefekür sefaletini bütün buudlarıyla ortaya koymaya çalış[mıştır].”⁹⁵ Bu anlamda, sol düşünce içinde ciddi bir atılım gerçekleştiren yazar, solcu aydınların Türkiye ve Türk halkı konusundaki en temel gerçeklerden bile habersiz olduğunu dile getirmekle kalmamış, “Türkiye’de Marksist düşüncenin tabanı olmadığını ileri sürece kadar [da] cesur davran[mıştır].”⁹⁶ Kemal Tahir’in Batı medeniyetini inkârı, sınıflararası mücadelenin Doğu toplumları için geçerli olmadığını ileri sürmesi ve Marksizmin Türkiye gerçeklerine göre yorumlanmasıyla oluşturulacak bir ‘yerli sosyalizm’ düşüncesini savunması, “Türkiye solcuları bakımından inkılap çapında bir olaydır.”⁹⁷ Kısacası “Marksizm, Kemal Tahir’den sonra bir mistik tarikat olmaktan çıkmış ve eleştiriye açılmıştır.”⁹⁸

⁹² ibid, s. 17

⁹³ Ü. Oskay; a.g.e., s. 23

⁹⁴ ibid, s. 23

⁹⁵ M. A. Meriç; a.g.e., s. 249

⁹⁶ Mehmet Akif Ak; ‘Ölümünün Üçüncü Yılında Kemal Tahir Anılırken’, Bayrak, 20 Nisan 1974, s. 8

⁹⁷ ibid, s. 8

⁹⁸ ibid, s. 8

Ancak yazar, bu eleştirileri açıkça dile getirmenin karşılığında ağır bir bedel ödemiştir. Türkiye'ye özgü bir sosyalizm konusunda Kemal Tahir'le belli noktalarda benzer görüşleri paylaşan Türkiye İşçi Partisi'nin karizmatik lideri Mehmet Ali Aybar ve sosyolog Cemil Meriç'in akıbetleri de pek farklı olmamıştır. Sonuçta, Mehmet Ali Aybar yalnız bırakılmış, Cemil Meriç marjinalleştirilmiş, Kemal Tahir ise aforoz edilmiştir.

Yalnızca Türk solunun tabularına değil, resmî ideolojinin tabularına da savaş açan Kemal Tahir, Cumhuriyet rejiminin gerçekleştirdiği devrimlere ve Batılılaşma projesine karşı çıkmıştır. Osmanlı'nın siyasal ve kültürel mirasını reddeden Kemalizmi "*apaçık gericilik*"⁹⁹ olarak nitelendirmekten çekinmeyen Kemal Tahir'in bu sert muhalefeti, "*sosyalizm karşı-sındaki ideolojik cephenin sınırlarını*" açığa çıkarmıştır.¹⁰⁰

Bu noktada şöyle bir soru akla geliyor: Peki Kemal Tahir, bütün bunları hangi dünya görüşü adına yapmıştır? Bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Yazar, başta Marksizm olmak üzere birkaç değişik felsefî sistemden yararlanarak tamamen bize özgü yerli bir dünya görüşü ve Batı-dışı bir modernleşme projesi tasarlamak istemiş, ancak bu kapsamlı işleri tek başına gerçekleştirmesi imkânsız olduğu için, nasıl olmamız gerektiğinden çok nasıl olmamamız gerektiğini söylemekle yetinmek zorunda kalmıştır.¹⁰¹ Yine de bu durum, yazarın düşünce hayatımızdaki istisnaî konumunu önemsizleştirmez. Çünkü Kemal Tahir gibi aydınları, "*bir tamamlanmış düşünce inşacısı olarak değil; 'Sağ'da da, Sol'da da hep sürmekte olan dış entelektüel odaklara tabiyete karşı ilk silkinen öncüler [ve] [...] yerli toplumsal eleştirinin başlatıcıları*'"¹⁰² olarak değerlendirmek daha doğru olur.

Nitekim Türk solu, yazarın Türkiye gerçekleri ve sosya-

⁹⁹ C. Yazoğlu (yayına hazırlayan); Kemal Tahir, *Notlar Çöküntü.....*, s. 276

¹⁰⁰ Taylan Altuğ; 'Kemal Tahir'in Bilinç Sentezi', *Türkiye Dostu*, No. 19, Mayıs 1975, s. 2

¹⁰¹ M. A. Ak; *a.g.e.*, s. 8; Kemal Kahraman; 'Tarık Buğra ve Kemal Tahir: Bir Karşılaştırma Denemesi', *İlim ve Sanat*, No. 26, Ekim 1989, s. 26

¹⁰² Ü. Oskay; *a.g.e.*, s. 24

lizm konusundaki eleştirilerine hâlâ esaslı bir karşılık verememiştir. Bugün de sola, solun içinden eleştiriler yönelten ve romanlarıyla yakın tarihi tıpkı Kemal Tahir'in yaptığı gibi yeniden yazmaya girişenler -her ne kadar kendileri bunu kabul etmiyor olsalar da- 'Kemal Tahir Düşüncesi'nin mirasına yaslanmaktadırlar.

*"Kısacası Kemal Tahir, düşünce hayatımızda silinmez bir iz bırakmıştır. Bugün en basit bir eleştirme yazısı yazmadan önce, hemen herkesin Osmanlı toprak düzeninden, reyadan, berayadan, ilmiyeden, seyfiyeden, mülkiyeden söz etmesi; Feodalite sorununa değinmesi; ilericilik-gericilik üzerinde düşünmesi; ideoloji ve marksizm çatışması üzerinde durması K. Tahir'in yaptığı çalışmaların sonucudur."*¹⁰³

Günümüzde ve gelecekte, Türkiye'nin sorunlarına çözüm arayanlar, 'Kemal Tahir Düşüncesi'nin mirasını görmezden gelme lüksüne sahip değildirler.

Keşfedilmeyi Bekleyen 'Kemal Tahir Gerçeği'

Kemal Tahir, 'tehlikeli bir heterodoksi' olarak görülen düşünceleri yüzünden Türk solu tarafından acımasızca yargılanmış ve dışlanmıştır. Yazarın ölümünün üzerinden otuz yıl geçmesine rağmen, solcu aydınların hâlâ bir kan davası hassasiyetiyle sürdürdüğü 'Kemal Tahir karşıtlığı', bu ülkedeki entelektüel hayatın kalitesi hakkında ciddî endişeler uyandırmaktadır. Türk solu, dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türkiye'deki siyasal koşulların tamamen değiştiği bir dönemde, bütün önyargılarını bir kenara bırakıp Kemal Tahir'i anlamaya çalışmakla, geçmişin kötü mirasından kurtulmak uğruna iyi bir başlangıç yapmış olacaktır. Ne var ki, bu konuda sağlıklı bir sonuca varılabilmesi için, Kemal Tahir'i düşünce hayatımızda istisnâ bir konuma oturtan niteliklerin dikkate alınması gerekir.

Kemal Tahir, her şeyden önce, alışılmış sanatçı profilinin

¹⁰³ Selahattin Hilav; *Edebiyat Yazıları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1993, s. 93

dışında bir portre çizmiştir. Genel kabullere göre, sanatçı sorunları saptamakla yetinmelidir; çözüm geliştirmek ise başkalarının işidir. Ancak Kemal Tahir, sorunları sadece saptamakla yetinmemiş, birtakım çözüm önerileri de getirmeye çalışmıştır. Sonuçta, Türkiye'nin ve Türk halkının sorunlarına çözüm bulma çabası yüzünden, yazarın bütün hayatı sürekli bir arayış ve kendini yenileme süreci içinde geçmiştir.¹⁰⁴ Kemal Tahir, bu arayış sürecinde edindiği yeni bilgiler doğrultusunda görüşlerini değiştirmekten ve gerektiğinde daha önce söylediklerinin tam tersini söylemekten çekinmemiştir. Bu durum, yazarın düşüncelerini çok sık değiştirdiği eleştirilerinin dile getirilmesine neden olmuştur.

Bütün eleştirilere rağmen, bildiğini okumaktan geri durmayan Kemal Tahir, sanatı ve düşünceleriyle standartların dışında kalan "özerk zihinli bir bireydir."¹⁰⁵ Geçmişte olduğu gibi bugün de, "[a]lışılagelmiş adlarıyla sağ da, sol da sahip çıktıkları belli değerlerle Kemal Tahir'de karşılaşmaları sonucu belli bir tedirginlik duymakta ve kendi düşünce sistemleri içinde Kemal Tahir'i bir yere yerleştirme[ye]"¹⁰⁶ çalışmaktadırlar. Ne var ki Kemal Tahir, her iki eğilimden de ayrı bir yerde durmayı yeğlemiş, bunun bedelini de-yaşarken çevresinde toplanan kalabalığa rağmen-araftaki yalnız aydınlardan biri olmakla ödemiştir.

En önemlisi ise Kemal Tahir, "herhangi bir düşünce adamının yazdığı metinleri esas alıp kendisini onun takipçisi olarak telakki et[miş]" bir 'çevirmen-yazar'" değildir.¹⁰⁷ Kendisini zihin konformizmine hiçbir zaman kaptırmamış olan yazar, düşünce hayatının ikiyüz yıldır orijinallikten çok taklitle yürüdüğü bu ülkede, özgün düşünceler ortaya koymaya çalışmış birkaç aydından biridir. Sonuçta, 'Kemal Tahir gerçeği'nin belki de en önemli yanı, kendi gerçeklerimizi bilmeden, başkalarının bulduğu çözüm yollarıyla kurtulamayacağımızı ısrarla vurgulamış olmasıdır.

¹⁰⁴ Cahit Tanyol; 'Kemal Tahir Üzerine', *Özgür İnsan*, No. 45, Temmuz 1977, s. 84

¹⁰⁵ Hilmi Yavuz; 'Kemal Tahir: Bir Aykırı Birey', *Zaman*, 2 Temmuz 1996, s. 17

¹⁰⁶ B. Sezer; *a.g.e.*, s. 10

¹⁰⁷ K. Kayalı; *a.g.e.*, s. 45-46